

Ocene in poročila

Daniel Artiček: Legende grofije žusemske. Kamnik: samozaložba, 2014, 2. izdaja, 143 strani.

Na svojega starega strica Antona Šebata (1868–1926), ki je bil 12 let dušni pastir na Žusmu (1901–1913), sem postal pozoren, ko me je na njegovo župnijsko kroniko opozoril Anton Ožinger, takrat arhivist nadškofijskega arhiva v Mariboru. Kroniko je pisal zelo vestno, tako da sem lahko na njeni podlagi napisal povzetek dogodkov, ki razkrivajo mnoge podrobnosti iz življenja kraja in tamkajšnjih ljudi. Povzetek kronike sem objavil v knjigi *Od Osmanov do Celjanov*, ki jo je leta 2014 izdala Celjska Mohorjeva družba z naslovom *Iz žusemske župnijske kronike*.¹

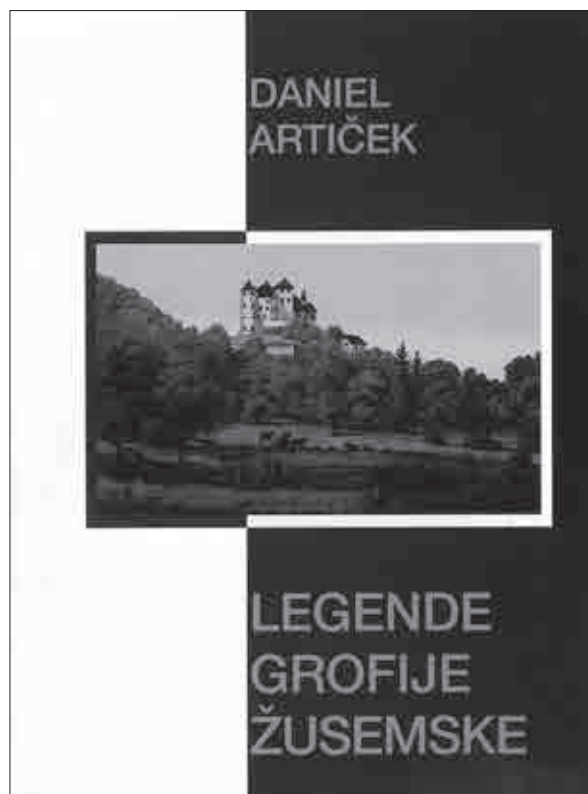
Začel sem se zanimati za preteklost Žusma in tako naletel na pisca knjige *Legende grofije žusemske*. Domačin Daniel Artiček (rojen leta 1933 v Sv. Štefanu, ki sodi na območje Dobrine), po poklicu inženir ekonomije, je pred leti začel sistematično zbirati legende in ustno izročilo o preteklosti celotnega območja žusemske grofije in jih strnil v 18 zgodb. Objavljene legende odstirajo delček krajevne zgodovine. Opisani dogodki naj bi bili resnični, ker jih ohranja ljudsko izročilo. Kljub temu avtor dodaja, da so zgodbe izmišljene, kot so izmišljene osebe in njihova imena, razen v zadnji zgodbi o Anzeku in Micki, ki sega v sodobni čas. V legendah so oživljeni dogodki iz življenja žusemske gospode s posebnim poudarkom na njihovem odnosu do kmeta, tlačana. Prikazani so tudi nekateri posebneži ali pa dogodki, vezani na kmečka opravila. Posebej se avtor ustavlja pri vinskih zgodbah, običajih in nesrečah, ki so pestile kmečkega človeka. Še posebej je za te kraje značilno vinogradništvo. Prva izdaja je izšla leta 1997 in je bila takoj razprodana. Ker je zanimanje za preteklost Žusma med ljudmi veliko, se je avtor odločil za dopolnjen ponatis.

Kraj Žusem leži na razloženem naselju Dobrina v severovzhodnem delu vzhodnega Posavskega hribovja. Dobrina je strm, grapast svet ob Dobrinskem potoku, predvsem na južnem območju gore Žusem (669 m). Domačije so raztresene po slemenih, samot-

ne kmetije pa obdajajo gozdovi. Središče je naselje Žusem, ki leži na prevalu ob gotski cerkvi sv. Jakoba (14.–15. stoletje) in župnijski cerkvi sv. Valentina iz leta 1714. Na severu ob cesti z Volčje jame so skromni ostanki gradu Žusem. Žusemska grofija je obsegala Žusem, Žamerk, Loko pri Žusmu, Spodnje Tinsko, Sv. Štefan, Drobinsko in del Slivnice. Žusemski grad je bil eden večjih in močnejših. Lastniki so se menjali in niso vedno bivali v gradu, ampak so ga upravljali oskrbniki. Prvič se grad omenja leta 1203. Nekaj časa je bil v lasti Celjskih grofov, zadnji lastnik pa je bil I. Fieglmüller, ki je leta 1872 grad prepustil uničenju, da mu ne bi bilo treba plačevati davkov.

Ljudska tradicija je velikokrat tisti vir o preteklih časih, ki zapolni praznino, saj zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov ostaja nedokumentirana. Zato ustno tradicijo ljudje radi sprejemajo. Seveda se sprašujemo, ali se je res vse tako zgodilo, kot pripovedujejo zgodbe in legende, ohranjene v ustnem izročilu. A končno to ni niti tako pomembno. Tudi to izročilo je del zgodovinske resničnosti in odraz miselnosti takratnega človeka.

Na kratko bom povzel zgodbe v posameznih po-

¹ Ponatis članka v *Novem tedniku*, Celje 2014 (1. del), št. 23, 5. junij, str. 46; (2. del) št. 24, 12. junij, str. 43; (3. del), št. 25, 19. junij, str. 4. Ocena knjige: Boris Golec, *Kronika* 62, 2014, str. 342–343.

glavjih. V zgodbi o žusemski *grofični Ani* je ohranjen o izročilo o njenem obisku pri prijateljici grofični v gradu Podčetrtek. Pri povratku naj bi padla, kljub oboroženemu spremstvu, v roke razbojnikov. Ti so pričakovali visoko odkupnino. Grofična je izkoristila nepazljivost ugrabiteljev in se skrila v gozdni jami. Grofica, njena mati, se je zaobljubila, da bo zgradila cerkvico sv. Ane na vrhu Babne gore, če bodo hčerko našli živo. Ker si ji je želja izpolnila, je obljubo izpolnila. V *babnem vinu* pa je orisan obisk grofice Cecilije iz Gradca, sestre žusemske grofice. Počitek v Žusmu naj bi ji koristil, kajti ni mogla imeti potomcev. Prišla je prav času trgatve na Babni gori, zato se je udeležila veselega razpoloženja. Za spremljevalce so ji dodelili oskrbnika Štefana. Tudi njej so ponudili babno vino, ki se ga je pošteno nacukala. Po povratku v Gradec je ugotovila, da je noseča in priznala, da je žusemsko babno vino zdravilo neplodnosti. Iz te zgodbe je nastala blagovna znamka Babno vino, ki utegne biti zelo pomembna za ta vinorodni okoliš. Vinu je posvečeno tudi poglavje *graščakovo vino*, kjer avtor opisuje stare običaje, vezane na trgateg na območju žusemske grofije. Zelo hudomušno in plastično pa je opisano tlačenje grozdja v »prijemacu«, ki so ga z nogami tlačila dekleta-device.

Avtor se ni izognil turškim vpadom. Tudi na žusemskem so *goreli kresovi* in opozarjali na približevanje turških roparjev. Bilo je leto 1494, ko so ljudje praznovali proščenje pri cerkvi sv. Štefana. Presenetili so jih Turki, veliko ljudi pobili, oplenili cerkev in s seboj odpeljali v ujetništvo mlade fante in dekleta. Turške napadalce je pri povratku napadla viteška vojska in jim odvzela del plena. Ta napad so izkoristili Tonč in dve dekleti Nežika in Gelča, ki se jim je uspelo vrniti v rodni kraj. Avtor zelo plastično opisuje njihovo vrnitev in težave, ki so jih spremljale. O usodi *tlačanskih nevest* govori o zakonu, po katerem je imel grajski gospod »pravico prve noči«. Če si graščak ni vzel te pravice, je nevesto prepustil hlapcem, kar se je pogosto končalo zelo tragično.

V žusemskih legendah sta tudi dve lovski. Žusemska graščina je imela iz vrst podložnikov lovske čuvaje. Lojz je bil *grajski lovec* in logar. Imel je dve slabosti: obiskoval je »srnice na dveh nogah« in vdan je bil »dobremu vinčku«. Zgodilo se je, da je v njegov revir priletel orel, ki se je za bivališče izbral pečino na Žamerku. Čeprav je grof žusemski prepovedal preganjati orla, so vaški fantje pregovorili lovca Lojza, da je streljal na orla, ko so ga zbežali iz pečine. Njihov cilj je bil prilastiti si orlovo pero. Toda v nedeljo so pri maši vsi občudovali starega Podpečnika, ki je imel za klobukom dolgo orlovo pero. Nekoč naj bi se na Žusmu pojavil medved in je kmetom v Hrastju in na Ravnih njivah raztrgal nekaj ovac. V zgodbi *medved in lovec* je opisano, kako je žusemski graščak organiziral pogon na medveda, ki se ga je udeležilo sedem lovske čuvaje iz grofije. Revirski lovec Gašper je na obhodu skozi gozdiček navzdol proti Žusmu pred

seboj zagledal velikega medveda. S puško je pomeril vanj in sprožil. Medved je zarjul od bolečine, vendar se ni zvrnil. Lovec se je pognal po hribu navzdol, medved pa za njim. Končno je lovцу uspelo splezati na drevo, medved pa se je vrtel okrog drevesa. Gašper je ugotovil, da hodi po treh nogah in da ima prednjo desno tace poškodovano. Šele zjutraj so lovci odkrili vsega premrlega Gašperja na drevesu, medved pa je izkrvavel in obležal pod drevesom. Gašper je na tistem mestu, kjer je bil rešen, postavil kapelo, ki stoji še danes.

Slikovitih opisov so bili deležni tudi trije posamezniki. V 13. ali na začetku 14. stoletja naj bi žusemski graščak dovolil postaviti samostan v Grobelcah. Omenjeni predel ljudje še danes imenujejo Meniš. V legendi *menih v Grobelcah* se pisec osredotoči na delovanje patra Josipa, ki se je boril proti t. i. »ležeči Neži«. Obtožil jo je čarovništva. Biriči so jo odveli v Celje, kjer je bila obsojena na smrt na grmadi. Nekega julijskega dne je nad Grobelcami divjala strahovita nevihta. Strela je tresčila v samostan, ki je pogorel, pater Josip pa je v veliki revščini umrl. *Zadnji stanovalec na gradu Žusem* naj bi bil neki starec Mujež. V razvalinah je živel čisto sam. Nekega dne je dremal na nekem zidcu, ko se je pred njim nekaj premaknilo in deset korakov pod njim je zagledal kačo, dolgo 5 do 6 metrov. Iz strahu pred kačo je skočil z zidca, in v tem trenutku se je del gradu zrušil. Kača mu je rešila življenje. *Majorjev počitek* so izkoristili mladi fantje iz okolice, ki so se zbirali pri posebnežu, visokem, slokem možakarju z dolgimi brki in neko staro, oguljeno vojaško kapo na glavi. Vsi so ga klicali Major, čeprav ni nihče vedel njegovega pravega imena in priimka. Živel je v mali bajti v dolini med Predelami in Velikim Vrhom. Pri petih letih je ostal brez staršev, zato je bil hlapček pri kmečkih družinah. Zaradi stasitosti in bistrrega uma je bil sprejet v avstrijsko vojsko in dodeljen v elitno enoto na dunajskem dvoru. Fantom je pripovedoval razna doživetja iz vojaškega življenja.

Sejem je bil velik dogodek za vsak kraj, ki je imel sejemsko pravico, ter velika priložnost za kmeta, da je prodal svojo živino in pridelke. Kaj se je dogajalo na sejmu, pa avtor opiše zelo slikovito. Da je v kraju *Slatna v Dobrini* zdravilna voda, so ljudje vedeli že v daljnih časih. Ko je enemu od grajskih hlapcev postalo slabo in so mu dali piti termalno vodo iz Slatne, mu je takoj odleglo. Prisotnost termalne vode v Slatni je vplivala na mnoge dogodke v žusemski grofiji. *Gospod krompir in gospa koruza* pa sta prebivalcem na področju Žusma, ki je bilo hribovito in manj primerno za poljedelstvo, prinesla v prehrani precejšnje olajšanje ter »božjega biča«, tako da lakote niso bili več deležni. Avtor pripoveduje o prehrani, dobrih in slabih letinah ter o običajih, ki so spremljali spravilo koruze.

Od živečih ljudi pa se je avtor odločil, da ohrani spomin na *Anzeka in Micko*. Oba sodita med ljudi, o

katerih naj bi pripovedovali zgodbe še naslednji rodovi. Oba sta živel v Žusmu v 20. stoletju in z dejavnostjo in javnem življenju pustila svojo sled.

Knjigo je avtor sam ilustriral. Zgodbe, ki jih opisuje, so literarno obdelane. Opisi dogodkov so sočni, tudi šegavi, prepleteni z domislicami. Pisec uporablja na določenih mestih tudi starejši jezikovni slog, kar še bolj prikaže dogodke v svoji pristnosti. Avtor v tekstu navaja in razlaga različne toponime ter nas seznanja z vasicami, zaselki in ledinskimi imeni. Izid prve izdaje leta 1997 je spodbudil ustanovitev društva »Izviri Dobrine«, ki vsako leto prireja in izvaja razna kulturna in druga turistična druženja ter prireditve. Dana je pobuda za podrobnejšo raziskavo krajevne zgodovine področja žusemske grofije z namenom, da se zbere ohranjeno arhivsko gradivo in tudi preuči. Pogrešamo pa topografsko karto, na kateri bi bili označeni kraji, zaselki in ledinska imena, ki se omenjajo v legendah.

Ignacij Voje

**Alma Bavdek in Alenka Čuk (ur.):
Predjamski zaklad. Postojna: Zavod Znanje
– Notranjski muzej, 2015, 127 strani.**

O delu bogatih arheoloških najdb na Slovenskem je v začetku leta 2015 izšla skrbno sestavljena monografija z naslovom *Predjamski zaklad*, ki sta jo uredili Alma Bavdek in Alenka Čuk. Naslov *Predjamski zaklad* omenjena monografija nosi zato, ker predstavlja eno najdragocenejših med številnimi arheološkimi izkopaninami na območju Pivške kotline in tudi širše. Strokovna monografija obsega 127 strani in je razdeljena na 5 poglavij. V prvem poglavju je Predjamski grad geografsko umeščen v slovenski prostor. Drugo poglavje govori o zgodovini Predjamskega gradu in njegovih številnih lastnikih. Tretje poglavje piše o obnovi gradu in rezultatih arheoloških raziskav, ki so se začele proti koncu osemdesetih let 20. stoletja. Četrto poglavje splošno opisuje tako imenovano arheološko (zakladno) najdbo Predjamskega gradu. V obširnem petem poglavju, imenovanem *Katalog*, je ob bogatem slikovnem gradivu in risbah podrobno opisan vsak predmet posebej, in sicer njegov izvor, način in material izdelave, njegove mere ter njegovo današnje nahajališče.

Predjamski grad je kot edini ohranjeni jamski grad na svetu pristal tudi v znameniti Guinnessovi knjigi rekordov. Geografsko je umeščen v slepo dolino potoka Lokve na območju Spodnje Pivke. Tu je jamski kompleks človeku ponujal zavetje že v bakreni dobi, okoli 4000 let pred našim štetjem. Naselje pred jamo se je kasneje preimenovalo v Predjamo, njeno

ime pa je prešlo na grad šele proti koncu 18. stoletja. Sprva je gospodstvo Jama z gradom spadalo k oglejskemu patriarhatu, kasneje pa je pripadalo številnim drugim lastnikom. Iz pripovedk in legend je seveda najznamenitejši med graščaki roparski vitez Erazem Predjamski iz 15. stoletja s svojim skrivnim rovom, preko katerega je za časa svojega življenja venomer ubežal pred oblastmi. V 16. stoletju je grad v upravljanje prevzela koroška plemiška rodbina Kobenzl. Njeni člani so za avstrijskega cesarja Jožefa II. opravljali pomembne državne in diplomatske službe. Prav pod Kobenzli, ki so Predjamo odkupili in jo dali temeljito obnoviti, je grad dobil današnjo značilno renesančno podobo. Rod Kobenzlov je Predjami gospodoval vse do svojega izumrtja leta 1810. Kasneje so grad Predjama podedovali daljni sorodniki Kobenzlov, tj. Coroniniji iz Kromberka na Goriškem. Po drugi svetovni vojni je ob nacionalizaciji grad postal del splošnega ljudskega premoženja in je prešel pod upravo Postojnske jame, ki z gradom upravlja še danes.

Leta 1988 se je takratna upraviteljica Predjamskega gradu, družba Postojnska jama, odločila grad temeljito obnoviti. Izkopavanja Notranjskega muzeja, ki jih je vodil arheolog, tedanji direktor Valentin Schein, so zajela vsa nadstropja gradu, spomladi leta 1991 pa so se premaknila v grajsko klet, prostor pritličja glavne stavbe, v katerega je svetloba prihajala skozi tri strelne line. Arheologi so najprej odstranili betonsko ploščo in peščeno nasutje. Pod nasutjem so ob vhodu v klet odkrili debelo plast zogljenega žita, kar nakazuje

